

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΣΕΦΕΡΙΑΔΗΣ

(1873-1951)

Διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου, διὰ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς του εἰς τὴν διεθνῇ ζωὴν τῆς χώρας, ὁ Στυλιανὸς Σεφεριάδης ἀνεδείχθη ἐν Ἑλλάδι, κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου, δεσπόζουσα φυσιογνωμία εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν χώρον τοῦ Δημοσίου Διεθνoῦς Δικαίου.

Διαδεχθεὶς εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τὸν Ν. Ἰ. Σαρίπολον, πανεπιστημιακὸν ἐπίσης διδάσκαλον καὶ συγγραφέα τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ ἐγχειριδίου Δημοσίου Διεθνoῦς Δικαίου (1860), ὡς καὶ τὸν ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα διδάξαντα τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην Γεώργιον Στρέϊτ, ὁ Σεφεριάδης ἠκολούθησε παράδοσιν ἣτις κατὰ τὴν μακραίωνα ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου διαδρομὴν τῆς ἐγνώρισε στιγμὰς ἐξαιρέτου ἀνθήσεως. Ὅντως, ἐὰν τὰ πρῶτα πονήματα Διεθνoῦς Δικαίου δέον ν' ἀποδοθοῦν εἰς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ Δημήτριον τὸν Φαληρέα, ὀρθὸν θὰ ᾔητο νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐντασσόμενα εἰς τὴν αὐτὴν παράδοσιν ἢ βυζαντινὴ περίοδος, ἐκπροσωπούμενη διὰ τῶν ἔργων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ νεοελληνικὴ· διότι δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παροραθῇ ἡ πλέον μετριοφρων ἀλλ' οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀξιόλογος διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συμβολῆ τοῦ ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως Ρήγα Βελεστινλῆ, διατυπώσαντος εἰδικὰς διατάξεις Δημοσίου Διεθνoῦς Δικαίου εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθὲν σχέδιον Συντάγματος τοῦ 1797. Ἀξιοσημεῖωτον δὲ τυγχάνει τὸ ὅτι καὶ ἐν τῇ πράξει ἡ παράδοσις αὕτη ὑπῆρξε παρ' ἡμῖν γονιμωτάτη, κατὰ τὴν περίοδον τῶν νεωτέρων χρόνων. Οὕτω, οἱ Ἕλληνες τοῦ 1821, ἔχοντες σαφῇ ἐπίγνωσιν τῶν βαρυνουσῶν πᾶσαν κοινότητα εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ διεθνῶν ὑποχρεώσεων, ἐφήρμοσαν μετὰ περισσῆς ἀκριβείας, διαρκoῦντος τοῦ Ἀγῶνος, πλείστους κανόνας τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου καὶ δὴ καὶ τοὺς διέποντας τὸν κατὰ θάλασσαν πόλεμον.

* * *

Γεννηθεὶς τὴν 1/13 Αὐγούστου 1873 ἐν Σμύρνῃ, τῆς ὁποίας τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ὁ χαρακτήρ ἦσαν γνησίως ἑλληνικοί, ὁ Στυλιανὸς Σεφεριάδης ἔκαμε λαμπρὰς νομικὰς σπουδὰς ἐν Γαλλίᾳ. Πτυχιoῦχος τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ

Αἶξ τῆς Προβηγκίας, λαβὼν κατὰ τοὺς ἐτησίους διαγωνισμοὺς ἐν πρῶτον καὶ δύο δεύτερα βραβεῖα, ἐγένετο διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων. Ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον Κριτικὴ μελέτη περὶ τῆς θεωρίας τῆς αἰτίας (1897) ἐναίσιμος ἐπὶ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου διδακτορικὴ διατριβὴ του ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Νομικῆς Σχολῆς.

Ἐπανελθὼν εἰς Σμύρνην, ἐπεδόθη ἐντατικῶς εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς δικηγορίας. Κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν βαλκανικῶν πολέμων, ὅτε ἐξεδηλώθη ἐν Σάμῳ (ἥτις ἀπὸ τοῦ 1832 ἀπῆλανε καθεστῶτος οἰονεὶ αὐτονομίας) ἐξέγερσις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικυριαρχίας, ὁ Σεφεριάδης συνώδευσεν ὡς νομικὸς σύμβουλος τοὺς ἐν Σμύρνη Γενικοὺς Προξένους Γαλλίας, Μ. Βρεττανίας καὶ Ρωσίας, μεταβάνας ἐπὶ τόπου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς εἰρηνεύσεως τῆς νήσου καὶ τῆς παραχωρήσεως εἰς αὐτὴν νέου Συντάγματος.

Ἐν Σμύρνη, παραλλήλως πρὸς τὰς ἐπαγγελματικὰς του ἐνασχολήσεις καὶ παρὰ τὴν ἑλλειψιν τοῦ καταλλήλου πανεπιστημιακοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ κλίματος, ὁ Σεφεριάδης ἐπεδόθη εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ἀναδειχθεὶς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης συγγραφεὺς γονιμώτατος. Ὡς πνευματικὸς ἄνθρωπος ἀπεδείχθη ἐπίσης πολυσχιδὴς καὶ πολύπλευρος. Ἀποσυρόμενος κατὰ τὰς θερινὰς διακοπὰς εἰς Κλαζομενάς, ἀφιερουτο ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Μετέφρασεν εἰς τὴν νεοελληνικὴν τὰς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους Ἀντιγόνη καὶ Ἡλέκτρα καὶ ἔγραψε πλῆθος ποιημάτων, τὰ ὅποια συνεκεντρώθησαν μεταγενεστέρως εἰς τόμον. Ἡ καλλιτεχνικὴ δ' αὕτη διάθεσις τὸν ἠκολούθησε δι' ὅλου τοῦ βίου, ὡς ἀποδεικνύει τὸ μετὰ θάνατον δημοσιευθὲν τελευταῖον του ἔργον, Ἡ Θυσία τῆς Ἀρτας, ἔμμετρον δράμα εἰς δύο πράξεις. Ἀξίον δὲ ὑπομνήσεως εἶναι ὅτι εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἑπαυλιν τῶν Κλαζομενῶν, ἐντὸς ἀτμοσφαίρας ἄκρως πνευματικῆς, διῆλθε μέρος τῶν παιδικῶν του χρόνων ὁ διὰ τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου λαμπρύνας τὴν σύγχρονον ἑλληνικὴν γραμματεῖαν υἱὸς τοῦ τιμωμένου, ὁ ποιητὴς Γιώργος Σεφέρης.

Τὸ 1914 ὁ Σεφεριάδης ἐγκαθίστατο εἰς Ἀθήνας, κατόπιν δὲ εἰς Παρισίους, ἔνθα καὶ ἐξελέγη μέλος τῆς Ἑθνικῆς Ἐπιτροπείας Ἀλυτρώτων Ἑλλήνων (1918).

Τὸ 1919 κατέλαβεν ὡς ἑκτακτος καθηγητὴς τὴν ἐπικουρικὴν ἑδραν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Μόλις προαχθεὶς τὸ 1920 εἰς τακτικὸν καθηγητὴν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ (ἡ ἑδρα του μετωνομάσθη ἀργότερον εἰς ἑδραν Διεθνoῦς Δημοσίου Δικαίου καὶ Διπλωματι-

κῆς Ἱστορίας), ἀπηλλάγη τῶν καθηκόντων του διὰ πολιτικοὺς λόγους. Ἀποκατασταθεὶς τὸ 1923, ἐξηκολούθησε τὴν πανεπιστημιακὴν του σταδιοδρομίαν μέχρι τοῦ 1938, ὅτε ἐξῆλθε τῆς ὑπηρεσίας καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὁρίου ἡλικίας, εἰδικοῦ νομοθετικοῦ μέτρου καθορίσαντος προσκαίρως τὸ ἐξηκοστὸν πέμπτον ἔτος, ἀντὶ τοῦ ἐβδομηκοστοῦ, ὡς χρόνον ὑποχρεωτικῆς ἐξόδου τῶν πανεπιστημιακῶν διδασκάλων.

Ἀπὸ τοῦ 1920 μέχρι τοῦ 1923 — πλὴν μιᾶς διακοπῆς ὀφειλομένης εἰς τὴν τεταραγμένην τότε πολιτικὴν κατάστασιν — ὁ Σεφεριάδης ὑπηρέτησεν ὡς Νομικὸς Σύμβουλος τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ὀρισθεὶς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καὶ ὡς μέλος τοῦ Διεθνoῦς Διαιτητικοῦ Δικαστηρίου. Κατὰ τὰ ἔτη 1920-1921 μετέσχεν ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἐκπονήσασαν τὴν σύμβασιν περὶ τοῦ διεθνoῦς καθεστῶτος τοῦ Δουνάβεως συνδιάσκεψιν τῶν Παρισίων. Τὸ 1920, καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ 1924, ἀντεπροσώπευσε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Συνέλευσιν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, ἐκλεγείς πρόεδρος τῆς ὀρισθείσης ὑποεπιτροπῆς διὰ τὴν ὑπόδειξιν τῶν ἀναγκαίων τροποποιήσεων τοῦ Συμφώνου. Κατὰ δὲ τὰ ἔτη 1922 καὶ 1923 διετέλεσε γενικὸς πράκτωρ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ ἰδρυθέντα ὑπὸ τῶν συνθηκῶν εἰρήνης καὶ ἐδρεύοντα ἐν Παρισίοις Μικτὰ Διαιτητικὰ Δικαστήρια.

Δὶς κοσμήτωρ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κατὰ τὰ ἀκαδημαϊκὰ ἔτη 1927-1928 καὶ 1937-1938, ὁ Σεφεριάδης ἐξελέγη παμψηφεὶ πρύτανης διὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1933-1934. Τὸ 1929 διωρίσθη Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, τὸ ἔτος 1933 ἐξελέγη μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καὶ δὶς, κατὰ τὰ ἔτη 1934 καὶ 1937, ἀνέλαβεν ὡς δικαστῆς *ad hoc* τοῦ Διαρκoῦς Δικαστηρίου Διεθνoῦς Δικαιοσύνης (βλ. τὰς προσηρημένas εἰς τὰς ἐκδοθείσas αποφάσεις ἐπὶ τῆς ἐλληνογαλλικῆς Ὑποθέσεως τῶν Φάρων ἰσχυρῶς ἠτιολογημένas « παρεκκλινούσas γνώμας » του). Διετέλεσεν ὡσαύτως μέλος τῆς μεταξὺ Βελγίου καὶ Ρουμανίας Ἐπιτροπῆς Διαιτησίας καὶ Συνδιαλλαγῆς.

Κατὰ τὰ ἔτη 1930-1931 ὁ Καθηγητῆς Σεφεριάδης ἀνέλαβε καθήκοντα Προέδρου τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς νεοϊδρυθείσης τότε Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, τῆς μετέπειτα Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν. Γενόμενος οὕτως ἐκ τῶν θεμελιωτῶν ιδρύματος περιορισμένων κατ' ἀρχὰς ἐπιδιώξεων καὶ οὐχὶ ὀλίγας δυσχερείas συναντήσαντος κατὰ τὴν πρὸς τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως πορείαν του, ὁ Σεφεριάδης θὰ ἡσθάνετο ἰδιαιτέραν ἱκανοποίησιν δια-

πιστῶν τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὰς προόδους Σχολῆς, ἥς μετὰ στοργῆς κατηύθυνε τὰ πρῶτα βήματα.

Ἐκλεγείς ἐταῖρος τοῦ Ἰνστιτούτου Διεθνoῦς Δικαίου τὸ 1925 καὶ μέλος αὐτοῦ τὸ 1932, μετέσχε δραστηρίως τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἀπὸ τοῦ 1925 μέχρι τοῦ 1936. Χάρις εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀκτινοβολίαν ἐκέρδισε τὴν συμπάθειαν τῶν ξένων συναδέλφων του, συνδεθεὶς διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τῶν πλέον ἐγκρίτων διεθνολόγων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Νέας Ὑόρκης τοῦ 1929 ὑπέβαλεν εἰσήγησιν περὶ τοῦ προβλήματος τῆς δυνατότητος προσφυγῆς τῶν ἀτόμων εἰς διεθνῇ δικαστικὰ ὄργανα, μετὰ τὴν συζήτησιν τῆς ὁποίας ἐλήφθη ἀπόφασις, καθ' ἣν « ἡ ἄμεσος προσφυγὴ τῶν ἀτόμων εἰς διεθνῇ δικαστικὰ ὄργανα εἶναι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις καὶ ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις εὐκταία ».

Περὶ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου του ὁ Σεφεριάδης ἔτυχεν ὑψίστης τιμῆς διὰ τὴν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν γραμμάτων ἀφιερωθεῖσαν ζωὴν του : τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Αἰξ - Μασσαλίας, ἀναμιμνησκόμενον τοῦ παλαιοῦ καὶ λαμπρῶς διακριθέντος τροφίμου του, ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ ἐπιτίμου διδάκτορος. Τὰ διάσημα τοῦ νέου τούτου ἀξιώματός του ἐπεδόθησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Paul de La Pradelle εἰς τὴν ἐν Παρισίοις κατοικίαν του, ὅπου εἶχεν ἀποσυρθῆ ἀσθενήσας ἀπὸ τοῦ 1947, παρουσίᾳ τῆς ἀφωσιωμένης συντροφου του καὶ ὀλίγων φίλων καὶ παλαιῶν μαθητῶν του συγκεντρωθέντων ἐπὶ τούτῳ. Ὀλίγον ἀργότερον ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας του ἐπεδεινώθη. Μετώκησεν εἰς τὴν κωμόπολιν Ézanville, ὅπου καὶ ἐπῆλθε τὸ τέλος τὴν 6^{ην} Αὐγούστου 1951.

* * *

Ὁ Στυλιανὸς Σεφεριάδης ἐδημοσίευσε πλεῖστα ἔργα καὶ μελέτας ἐλληνιστὶ καὶ γαλλιστί, μεταξὺ τῶν ὁποίων δέον νὰ μνημονευθῇ πρωτίστως ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον Κριτικὴ μελέτη τῆς θεωρίας τῆς αἰτίας ἐπὶ διδασκορίᾳ διατριβῇ του. Αὕτη διὰ τῶν ἀρετῶν της προκαθώριζεν ἓν τιμὴν μέτρω τὴν λαμπρὰν σταδιοδρομίαν ἣν θὰ διήνυε ὁ νεαρὸς διδάκτωρ τοῦ 1897. Ἐν τῇ εἰσηγήσει του περὶ τοῦ διεξαχθέντος μεταξὺ τῶν διδακτόρων τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἐκείνου ἔτους διαγωνισμοῦ ὁ καθηγητὴς καὶ μετέπειτα κοσμήτωρ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων Henri Berthélemy ἐτόνιζεν ὅτι ἡ διατριβὴ τοῦ Σεφεριάδου ἀποτελεῖ « περισπούδαστον νομικὴν πραγματείαν μὲ ἔντονον φιλοσοφικὴν τάσιν, ... ἡ ἀνάπτυξις τοῦ θέματος εἶναι πυκνή, μὴ ἀπηλλαγμένη

ἐνίοτε καὶ ὑπερβαλλούσης λεπτολογίας..., ὁ συλλογισμὸς εἶναι εὖ-
ρωστος, ἀξιόλογος δὲ πληρότης χαρακτηρίζει τὴν παράθεσιν τῶν
ἐπὶ τοῦ θέματος διατυπωθεῖσων ἀντιθέτων ἀπόψεων..., ὁ συγ-
γραφεὺς ἐπέδειξε σπανίαν διαλεκτικὴν ἰκανότητα». Ἄλλὰ τὸ
opus magnum τοῦ Σεφεριάδου εἶναι ἀσφαλῶς τὰ Μαθήματα
Διεθνoῦς Δημοσίου Δικαίου, ἀποτελοῦντα ἐν τῇ οὐσίᾳ ἀληθὲς
« Σύστημα » εἰς δύο ὀγκώδεις τόμους (1925, 1928), τῶν
οποίων ὁ πρῶτος ἔτυχε δευτέρας ἐκδόσεως ἀνασυντεθεὶς πλή-
ρως (1937). Σημαντικαὶ ὑπῆρξαν ὡσαύτως αἱ τρεῖς σειραὶ
παραδόσεων αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Διεθνoῦς Δικαίου τῆς
Χάγης, ἥτοι : Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ἐνθα ὁ συγγρα-
φεὺς διακηρύττει μετὰ πάθους τὴν ἀνάγκην σεβασμοῦ τοῦ συν-
δέοντος τὸ ἄτομον πρὸς τὴν γενέτειραν αὐτοῦ δεσμοῦ (Συλλογὴ
Παραδόσεων τῆς Ἀκαδημίας Διεθνoῦς Δικαίου τῆς Χάγης, τ.
24, 1928-IV), αἱ Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ἐν εἰρήνῃ Διεθνoῦς Δι-
καίου (αὐτόθι, τ. 34, 1930-IV) καὶ Τὸ πρόβλημα τῆς δυνα-
τότητος προσφυγῆς τῶν ἀτόμων εἰς διεθνῇ δικαστικὰ ὄργανα
(αὐτόθι, τ. 51, 1935-I). Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πραγματείᾳ,
ἣτις ἔρχεται νὰ προστεθῇ εἰς σειρὰν προγενεστέρων παρεμφε-
ρῶν ἐργασιῶν ἄλλων διεθνολόγων, ὁ Σεφεριάδης ἐμφανίζεται ὡς
πρόδρομος τῶν μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον πρα-
γματοποιηθεῖσων εἰς τὸν διεθνῇ διαδικαστικὸν τομέα ἐξελίξεων.

Κάτοχος ἀξιολόγου κλασσικῆς παιδείας, ὡς μαρτυροῦν αἱ
μεταφράσεις του τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους, ὁ Καθηγητὴς
Σεφεριάδης ἔστρεψεν ὡσαύτως τὴν προσοχήν του πρὸς τὸ δια-
πολιτειακὸν Δίκαιον τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος. Ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον
Ἡ περὶ οὐδετερότητος ἀντίληψις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα (εἰς
τὴν Ἐπιθεώρησιν Διεθνoῦς Δικαίου καὶ Συγκριτικῆς Νομοθεσίας
τῶν Βρυξελλῶν, 1935, σ. 641-662) μελέτη του ἦτο τρόπον τινὰ
πρόδρομος εὐρείας συνθετικῆς ἐργασίας περὶ τοῦ Διεθνoῦς Δι-
καίου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἣτις ὅμως, διὰ λόγους ἀγνώστους
εἰς ἡμᾶς (ἢ ἐξήγησις θὰ ἔπρεπε ἴσως ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὸν
πρόωρον ἐν ἔτει 1938 τερματισμὸν τῆς πανεπιστημιακῆς του
σταδιοδρομίας), παρέμεινε μέχρι τέλους ἐν σχεδίῳ.

Τὰς ἀπόψεις του ἐπὶ τῶν θεμελιωδῶν προβλημάτων τοῦ
Δημοσίου Διεθνoῦς Δικαίου ὁ Καθηγητὴς Σεφεριάδης ἀνέπτυ-
ξεν ἐν μέρει μὲν εἰς τὰς παραδόσεις του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν
Διεθνoῦς Δικαίου τῆς Χάγης (1930), εὐρύτερον δὲ εἰς τὴν β'
ἐκδοσιν (1937) τοῦ πρώτου τόμου τοῦ συγγράμματός του
Μαθήματα Δημοσίου Διεθνoῦς Δικαίου.

Ἀξίον προσοχῆς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι καὶ τὸ εἰς
τὴν Γενικὴν Ἐπιθεώρησιν Δημοσίου Διεθνoῦς Δικαίου τῶν Παρι-

σίων (1936, σ. 129-196) δημοσιευθέν ἄρθρον του περὶ τῶν διεθνῶν ἐθιμικῶν κανόνων. Ἀναπτύξας τὴν περὶ θεμελιώσεως τῆς Διεθνoῦς Κοινότητος θεωρίαν του εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ διδασκαλαὶ τῶν Duguit, Νικολάου Πολίτη καὶ Scelle ἤσκουν ζωηρὰν γοητείαν οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν θεωρητικῶν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου, ὁ Σεφεριάδης διεδήλωσε καὶ αὐτὸς τὴν ἀντίθεσίν του πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς κρατικῆς κυριαρχίας ὡς συνιστώσης πραγματικὸν ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου (Μαθήματα, Α', 1937 σ. 394-411). Ὁπαδὸς ἐξ ἄλλου τῆς κελσενικῆς θεωρίας περὶ νομικοῦ « μονισμοῦ », ἀκολουθῶν δὲ παραλλήλως, καὶ μὴ διαβλέπων εἰς τοῦτο ἀντίφασιν, τὴν θεωρίαν τὴν πρεσβεύουσαν ὅτι τὸ Διεθνὲς Δίκαιον, τό τε συμβατικὸν καὶ ἐθιμικόν, ἐρείδεται ἐπὶ τῶν συμπιπτουσῶν βουλήσεων τῶν κρατῶν (βλ. τὸ ἄρθρον αὐτοῦ περὶ τῆς θεμελιώσεως τῶν διεθνῶν ἐθιμικῶν κανόνων ἐν τῇ Γενικῇ Ἐπιθεωρήσει τοῦ Δημοσίου Διεθνoῦς Δικαίου τῶν Παρισίων, ἔτους 1936), ὁ Σεφεριάδης ἐμφανίζεται ἔνθερμος ὑποστηρικτῆς τῆς ἀρχῆς τῶν πρωτείων τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου (βλ. Μαθήματα, Α', 1937, σ. 60-65).

Ἀσχέτως τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ἀντινομίας μεταξὺ τῶν δύο θέσεων τοῦ συγγραφέως, καθ' ἃς τὸ Διεθνὲς Δίκαιον ἀπορρέει ἐν τῷ συνόλῳ του ἐκ μόνης τῆς βουλήσεως τῶν κρατῶν ἐνῶ παραλλήλως ἢ βούλησις αὕτη ὑπόκειται εἰς τὸ ὑπερκείμενον αὐτῆς Διεθνὲς Δίκαιον, γεγονὸς παραμένει ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἤχθη μέχρι τῶν ἀπωτάτων συνεπειῶν τῆς παρ' αὐτοῦ υἱοθετηθείσης θεμελιώδους ἀρχῆς τῶν πρωτείων τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου. Διότι πράγματι, ἐνῶ δέχεται ὅτι τὸ Δίκαιον εἶναι ἐνιαῖον ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ (μονιστικὴ θεωρία), ὑποστηρίζει ἐν τούτοις παραλλήλως ὅτι ὁ ἐγγώριος δικαστὴς ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀντιτιθεμένου πρὸς τὸν διεθνῆ κανόνα ἐσωτερικοῦ νόμου (Μαθήματα, Α', 1937, σ. 60-61). Ἡ τοποθέτησις αὕτη τοῦ συγγραφέως ἔχει τὴν ἔννοιαν, ὅτι παρὰ τὴν ὀργανικὴν ἐνότητά τῶν δύο ἐννόμων τάξεων, τῆς διεθνoῦς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς, ὁ ἐγγώριος δικαστὴς ὀφείλει νὰ ἐνεργῇ κατὰ τρόπον διάφορον τοῦ ὑπὸ παγίας νομολογίας ἐπιβαλλομένου εἰς τὸν διεθνῆ δικαστήν, ὑποχρεούμενον ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὰ πρωτεῖα τοῦ διεθνoῦς κανόνος, εἴτε συμβατικοῦ εἴτε ἐθιμικοῦ, διὰ τῆς κατισχύσεως αὐτοῦ ἐναντι παντὸς ἐσωτερικοῦ, ἐναντι καὶ αὐτοῦ τοῦ συνταγματικοῦ.

Οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι πάντως ἡ προσωπικὴ τοποθέτησις τοῦ διεθνολόγου ἐναντι τῶν θεωρητικῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον, χαρακτηριστῆρος προβλημάτων τούτων, πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ὡς σημαντικὴ

ὑπηρεσία προσενεχθεῖσα ὑπὸ τοῦ τιμωμένου, ὅτι, καθ' ἣν ἐπο-
χὴν τὰ ἐν Εὐρώπῃ δικτατορικὰ καθεστῶτα, πρὸς προαγωγὴν
τῶν ἱμπεριαλιστικῶν αὐτῶν σχεδίων, διέδιδον καὶ οἶονεῖ ἐπέ-
βαλλον εἰς τὴν κοινὴν γνώμην τὴν ἄποψιν περὶ τῆς ἀνυπαρξίας
τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου, ὁ Καθηγητὴς Σεφεριάδης ἐδίδασκεν, ἀντι-
θέτως, ἐν Ἑλλάδι καὶ καθίστα οἰκείας εἰς τοὺς νομικοὺς κύκλους
τὰς θεμελιώδεις διὰ τὴν ἐδραίωσιν τῆς Διεθνoῦς Κοινότητος
ἀρχάς, ἥτοι : τὴν ὑποκατάστασιν τῆς ἀρχῆς τῆς νομιμότητος
εἰς τὸ δικαίωμα ἀπολύτου κυριαρχίας τῶν κρατῶν, τὰ πρωτεῖα
τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου, τὴν ἀνάγκην ἀποτελεσματικῆς προστα-
σίας τοῦ ἀτόμου ἐν τῷ διεθνεῖ διαδικαστικῷ πεδίῳ. Ἐὰν δὲ τὸ
διατρέχον τὴν ἐξαίρετον διδακτορικὴν αὐτοῦ διατριβὴν (ὡς
καὶ τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον Τὸ νομικὸν καθεστῶς τῶν ἀκινήτων ἐν
Τουρκίᾳ ἐξ ἐπόψεως Διεθνoῦς Δικαίου πραγματείαν τῆς ὠριμο-
τέρας αὐτοῦ ἡλικίας) νομικὸν πνεῦμα ἐν μέρει μόνον διεπότισε
τὰ μεταγενέστερα ἔργα του, καὶ δὴ καὶ τὰ Μαθήματα Διε-
θνoῦς Δημοσίου Δικαίου, δέον οὐχ ἦττον ν' ἀναγνωρισθῇ ὅτι ὁ
Στυλιανὸς Σεφεριάδης διηύρυνε τὸ πεδίον ἐρεῦνης τοῦ κλάδου
τούτου τοῦ Δικαίου, τονίσας — καὶ ὀρθῶς — τὴν ἱστορικὴν καὶ
διπλωματικὴν ὑφὴν τῶν τιθεμένων προβλημάτων. Οὕτω, ἀπό-
τινος ἀπόψεως, δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόδρομος ἐν Ἑλλάδι τῆς
νεαρᾶς ἐπιστήμης τῶν διεθνῶν σχέσεων.

Ἡ περικλείουσα τὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν τοῦ Σεφεριάδου
μορφὴ — ἀπεικονίζουσα πιστῶς τὴν ὅλην αὐτοῦ προσωπικότητα —
εἶναι ἐπίσης ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς. Τὸ ὕφος αὐτοῦ προσι-
διάζει εἰς τὸν ἀκροαματικὸν μᾶλλον λόγον. Εἶναι ζωηρόν, ἐνίοτε
δὲ καὶ περιπαθές. Ἡ φράσις του, ἀκολουθοῦσα πολλάκις τοὺς
μαιάνδρους πολυσχιδοῦς καὶ πυκνῆς διαλεκτικῆς, εἶναι νευρώ-
δης καὶ πλήρης μεταπτώσεων. Χωρεῖ ἄνευ δισταγμῶν καὶ τα-
λαντεύσεων, ἐνίοτε δὲ καὶ δι' ἀλμάτων, πρὸς τὸ συμπέρασμα εἰς
ὃ ἐπείγεται νὰ φθάσῃ. Ἡ ἐπίμοχθος προσπάθεια τελειοποιήσεως
μιᾶς ἐπιστήμης εὕρισκομένης εἰσέτι ἐν τῷ γίνεσθαι, ἢ ἐνθου-
σιώδης καὶ μαχητικὴ προσήλωσις εἰς τὰ ἰδανικά της, δὲν ὑπο-
βοηθεῖ τὴν νηφαλίαν στάθμισιν ἐκάστου διανοήματος, οὔτε τὴν
ἐργώδη ἀναζήτησιν λιτῆς καὶ ἀπερίττου διατυπώσεως. Ἀλλωστε,
παρ' ὅλα ὅσα ἐλέχθησαν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, ὀφείλει πᾶς τις
νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τοῦ σκέπτεσθαι δὲν στερεῖται
πλεονεκτημάτων. Αἰρόμενος ὑπεράνω λογομαχιῶν καὶ ματαίων
ἐκζητήσεων ὁ Σεφεριάδης κατῴρθωνε νὰ ἐγγίξῃ τὴν οὐσίαν
τῶν πραγματικῶν προβλημάτων.

Βαθύτατα διεθνολόγος καὶ σταθερῶς προσηλωμένος εἰς τὸ
ἰδανικὸν τῆς οἰκουμενικῆς κοινότητος, διετῆρει, καὶ λόγῳ τῆς

ιδιότητός του ὡς ἀλντρώτου "Ελληνας (ἃς μὴ λησμονῆται καὶ ἡ τοῦ Ν. Ἰ. Σαριπόλου ἐκ Κύπρου καταγωγὴ καὶ συνεπῶς ἡ ιδιότης καὶ ἐκείνου ὡς ἀλντρώτου "Ελληνας) ἄσβεστον τὴν λατρείαν τῆς ἐλληνικῆς Πατρίδος· ἡ φωνὴ του ἐπάλλετο ὅσάκις ἀνεφέρετο ἀπὸ καθέδρας εἰς τὰς διεθνεῖς ἐπιπτώσεις ἐλληνικῶν ὑποθέσεων. "Οσοι, ἐν Ἑλλάδι, ἠκολούθησαν τὴν ὑπὸ τοῦ Σεφεριάδου διανοιγεῖσαν ὁδόν, ὀφείλουν χάριτας διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ καταβληθεῖσαν φροντίδα ὅλως ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως τῆς διαμορφωθείσης ἐλληνικῆς πρακτικῆς τοῦ Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου.

Πλὴν τῆς νομικῆς καὶ ἱστορικῆς, ὁ Σεφεριάδης ἐκέκτητο καὶ εὐρυτάτην λογοτεχνικὴν μόρφωσιν. Ἡ ἔντονος προσωπικότης του, αἱ εὐστοχοὶ παρατηρήσεις του, ἡ χαριτολόγος εὐστροφία του, ἡ ἰκανότης του ὅπως διευρύνῃ τὸ θέμα τῆς συζητήσεως, ἐδημιουργοῦν περὶ αὐτὸν εὐχάριστον πνευματικὴν ἀτμόσφαιραν. Ὑπῆρξε πράγματι γλαφυρότατος ὁμιλητὴς καὶ τέλειος κοινωνικὸς ἄνθρωπος. Ἀλλὰ τὴν ἐντονωτέραν ἀνάμνησιν ἀφήκεν εἰς τὸν τομέα τῆς ἐπιστημονικῆς δημιουργίας καὶ τῆς διδασκαλίας. Πλέκων εἰς τὸ Ἰνστιτοῦτον Διεθνούς Δικαίου τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἐκλιπόντος συναδέλφου, ὁ καθηγητὴς Hans Wehberg ἔλεγε : « σπάνια εἶναι τὰ παραδείγματα ζωῆς, ὡς ἡ ἰδική του, ἐξ ὀλοκλήρου καὶ μετὰ πάθους ἀφιερωμένης εἰς τὴν Ἐπιστήμην ». Καὶ πράγματι, ἀκάματος τοῦ πνεύματος ἐργάτης, αὐστηρὸς πρὸς ἑαυτόν, ἀπαιτητικὸς καὶ λεπτολόγος ἀλλὰ δίκαιος καὶ μὲ βαθεῖαν κατανόησιν κατὰ τὰς ἐξετάσεις, ὁ Σεφεριάδης μετέδιδεν εἰς τοὺς νέους τὴν πεποίθησιν ὅτι οὐδὲν ἐπιτυγχάνεται εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν τομέα ἄνευ ἐπιμόνου καὶ σκληρᾶς ἐργασίας. Ἡ οὐχὶ ἀπλῆ ἐπανεκδοσις ἀλλ' ἡ ἐκ βάθρων ἀνασύνθεσις τοῦ εἰς β' ἐκδοσιν ἐμφανισθέντος Α' τόμου τῶν Μαθημάτων του, ἀποτελεῖ τρανὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐξαιρετικῆς φιλεργίας του ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγωνιώδους προσπάθειάς του πρὸς ἐκσυγχρονισμόν καὶ βελτίωσιν τοῦ θεμελιώδους τούτου ἔργου του. Ἀφωσιωμένος εἰς τοὺς φοιτητάς του, ἐκδηλῶν πρὸς αὐτοὺς συγκινητικὴν ἀληθῶς κατανόησιν καὶ εὐμενῇ διάθεσιν ἐξικνουμένην ἐνίοτε μέχρις ὑπερτιμήσεως τῆς προσωπικότητός των, ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ κατευθύνῃ καὶ καθοδηγῇ τὰς σπουδὰς καὶ μελέτας των.

Ὑπῆρξε κατὰ ταῦτα ἄριστος παιδαγωγός. Τὸ πρόσωπόν του ἐφωτίζετο ὅσάκις ἐπληροφορεῖτο τὴν πρόοδον καὶ τὰς ἐπιτυχίας παλαιῶν μαθητῶν του ἢ ἀξίων ἐπιστημόνων τῆς νεωτέρας γενεᾶς. Τὴν στοργὴν του πρὸς τοὺς νέους ἐπεβεβαίωσε καὶ δι' εὐγενοῦς χειρονομίας, ἀποτελούσης σπάνιον παράδειγμα αὐταπαρνήσεως. Τὸ ἔτος 1948, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀσθενείας του, ὑπέβαλεν εἰς τὸ Ἰνστιτοῦτον Διεθνούς

Δικαίου τὴν παραίτησίν του « διὰ νὰ παρασχεθῇ οὕτως εὐχέρεια προωθήσεως καὶ εἰς τοὺς νέους ». Ἐθεώρει πράγματι φυσικὴν ἀλλὰ καὶ ἀναγκαίαν τὴν ἀκώλυτον καὶ ταχεῖαν ἐπαγγελματικὴν ἄνοδον τῶν ἱκανῶν ἐπιστημόνων. Ὑπὸ τὸ φῶς τῆς γενναιοφρονος ταύτης ἀντιλήψεως θὰ ἔπρεπε νὰ κριθῇ καὶ ἡ μέριμνά του διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σταδιοδρομίαν ἀλλὰ καὶ ἡ ποιὰ της εὐαισθησία του πρὸς τὰς τιμὰς. Ὄντως, ἡ κατάληψις θέσεως εἰς τὸν τομέα τῆς ἐνεργοῦ δράσεως καὶ ἡ ἀνάδειξις του ὡς διεθνοῦς φήμης διεθνολόγου, ἦτο δι' αὐτὸν τρόπος ἀξιοποιήσεως τῶν φυσικῶν του χαρισμάτων καὶ μέσον ἀποκτήσεως πολυτίμου ἐμπειρίας διὰ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς του εἰς ἐκδηλώσεις τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος, μὲ τελικὸν σκοπὸν τὴν μεταλαμπάδευσιν τῶν γνώσεών του καὶ τῆς πείρας του εἰς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν ὡς καὶ εἰς τοὺς κατευθύνοντας τὴν διεθνῇ πολιτικὴν καὶ δικαστικὴν δραστηριότητα τῆς χώρας. Δύναται τις οὕτω νὰ ἀντιληφθῇ ὁποῖαν πικρίαν ἔδοκίμασε, κατὰ τὰ ἀκολουθήσαντα τὴν πρόωρον ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἀποχώρησίν του ἔτη, ἐκ τῆς πλήρους ἀδρανείας εἰς ἣν ἐξηναγκάσθη ὑπὸ τῶν κρατικῶν ἀρχῶν. Καὶ μετὰ λύπης ἀναλογίζεται τις ὅτι ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἴδῃ τὸ ὄνομά του περιλαμβανόμενον εἰς τὸν ἐθνικὸν πίνακα ὑποψηφίων κατὰ τὰς πρώτας, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1946, ἐκλογὰς δικαστῶν τοῦ Διεθνοῦς Δικαστηρίου δὲν εὔρεν ἀνταπόκρισιν.

Αἱ μέχρι τῆς ἐξόδου του ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἀφθόνως ἐπιδαψιλευθεῖσαι τιμαὶ εἰς τὸν Στυλιανὸν Σεφεριάδην δὲν ἡλλοίωσαν τὸ πρᾶον καὶ μειλίχιον πρόσωπόν του καὶ ἡ ἀλαζονεία δὲν ἤργισε τὸν εὐγενῆ καὶ προσηνῆ χαρακτῆρα του. Χωρὶς ἔπαρσιν καὶ ὑπεροψίαν, ἀλλ' ἀντιθέτως φιλικὸς καὶ καλοπροαίρετος, φιλελεύθερος ἐξ ἰδιοσυγκρασίας, νέος τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν, παρέμεινε μέχρι τέλους βαθύτατα ἀνθρώπινος.

Ὁξὺς καὶ ἐπίμονος ὁσάκις τοῦτο ἐπεβάλλετο, ἦτο γλυκὺς καὶ εὐπροσῆγορος πρὸς τοὺς φίλους καὶ οἰκείους του. Μαχητικὸς ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ ὑπεραμυνθῇ δικαίων κατ' αὐτὸν ἀπόψεων, δὲν ἐδίσταζε νὰ ἔλθῃ ἀντιμέτωπος πρὸς τοὺς φορεῖς προχείρως καὶ ἀβασανίστως κτηθείσης δόξης. Ἦτο στοργικὸς πρὸς τοὺς φίλους του καὶ πιστὸς πρὸς αὐτοὺς ἐν ἡμέραις δυστυχίας. Ὅσοι ἐπλησίασαν τὸν Στυλιανὸν Σεφεριάδην, συνάδελφοι, συνεργάται, φίλοι ἢ μαθηταὶ του, διατηροῦν ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν τῆς πνευματικῆς του ἀκτινοβολίας, — τῆς γοητείας του θὰ ἔλεγέ τις ἄνευ ὑπερβολῆς, — τῆς εὐγενοῦς φυσιογνωμίας του, τοῦ ἐκφραστικοῦ καὶ διεισδυτικοῦ βλέμματός του, τῆς μελωδικῆς καὶ πλουσίας εἰς ἀποχρώσεις φωνῆς του. Ὁ χρόνος δὲν κατορθώνει νὰ ἐξαλείψῃ τὴν εἰκόνα τῶν χαρακτηριστικῶν του, ποὺ κάποτε

ἄφηναν νὰ διαφανῇ, κατὰ τρόπον ἀδιόρατον, προσήλωσις εἰς μακρο-
νὴν σκέψιν, ὡς ἔὰν ἐπέστρεφεν « εἰς ἑαυτὸν » διὰ νὰ ἀντλήσῃ
δυνάμεις καὶ νὰ δώσῃ τροφήν εἰς τὴν φλόγα τοῦ πάντοτε παρόν-
τος εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἰδανικοῦ.

Εἰς τοὺς δραματιζομένους καὶ ἐπιδιώκοντας τὴν ὁλοκλήρω-
σιν τῆς διεθνoῦς ὁργανώσεως ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐφαρμο-
γῆς ἐνεργοῦ καὶ καλοπίστου μεταξὺ ἐθνικῶν κοινοτήτων ἀλλη-
λεγγύης, τῆς ἀπροφασίστου παραδοχῆς νομικῆς ἰσότητος μεταξὺ
κρατῶν μικρῶν καὶ μεγάλων, τῆς πλήρους ἀπολυτρώσεως τῶν
ἱκανῶν πρὸς αὐτοκυβέρνησιν ἐθνοτήτων καὶ τῆς ἐξασφαλίσεως
εὐρέως νοουμένης προστασίας τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων,
τὸ ἔργον τοῦ Καθηγητοῦ Σεφεριάδου προσφέρεται ὡς ἀστείρευ-
τος πηγὴ γονίμων στοχασμῶν. Διανοίγει ὀρίζοντας καὶ προ-
οπτικάς, αἱ ὁποῖαι καλοῦν πρὸς ἀνοδικὴν περαιτέρω πορείαν, καὶ
ἀξιοῖ νέας ἐντόνους προσπάθειάς, ἵνα οἱ σήμερον ἰσχύοντες θε-
σμοὶ ἀνταποκριθoῦν πληρέστερον πρὸς τὰ ἰδεώδη, τὰ ὁποῖα
τὸ ἔργον τοῦτο ἐκφράζει.

Μαρμαρᾶς Χαλκιδικῆς, Αὐγoυστος 1961

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΤΕΝΕΚΙΔΗΣ

ΕΡΓΑ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΣΕΦΕΡΙΑΔΟΥ

1. *Étude critique sur la théorie de la cause*. Διδακτορική διατριβή, Παρίσι, 1897.
2. *Réflexions sur le boycottage en Droit International*, Παρίσι, 1912.
3. *Le régime immobilier en Turquie au point de vue du Droit International*, Παρίσι, 1913.
4. *Les Tribunaux de Prises en Grèce. Leur fonctionnement, leur constitution et leur jurisprudence*, Revue Générale de Droit International Public, Παρίσι, 1916.
5. *Chronique sur l'arrestation des consuls d'Allemagne, d'Autriche-Hongrie etc. à Salonique*, Revue Générale de Droit International Public, Παρίσι, 1916.
6. *Étude sur la proclamation annuelle de l'archonte éponyme à Athènes*, Παρίσι, 1917.
7. *Τὸ μέλλον τοῦ Διεθνoῦς Δημοσίου Δικαίου*, Ἀθῆναι, 1920.
8. *Μαθήματα Διεθνoῦς Δημοσίου Δικαίου*, βιβλίον Α', Ἀθῆναι, 1925, βιβλίον Β', Ἀθῆναι, 1928.
9. *Le problème de l'accès des particuliers à des juridictions internationales*. Εἰσήγησις εἰς τὸ Ἰνστιτοῦτον Διεθνoῦς Δικαίου κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Νέας Ὑόρκης, 1929. Annuaire de l'Institut de Droit International, τ. 35ος, I, σ. 504-559.
10. *L'échange des populations*, Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye, τ. 24 (1928 - IV), σ. 311-437.
11. *Principes généraux du Droit International de la Paix*, Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye, τ. 34 (1930 - IV), σ. 181-489.
12. *La question du rapatriement des marbres d'Elgin au point de vue du Droit des Gens*, Revue Générale de Droit International Public, Παρίσι, 1932, σ. 51-82.
13. *Τινὰ περὶ τοῦ προβλήματος τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐξοπλισμῶν ὡς ἐμφανίζεται μέχρι τοῦ 1931*, Ἀθῆναι, 1933.
14. *Ὁ ἠθικὸς ὀπλισμὸς (πρυτανικὸς λόγος)*, Ἀθῆναι, 1935.

15. *Contribution à l'étude du régime international de la mer de Marmara*, Mélanges Mahaim, Παρίσι, 1935, τ. Β', σ. 320-331.
16. *La conception de la neutralité dans l'ancien Droit hellénique*, Revue de Droit International et de Législation Comparée, 1935, σ. 641-662.
17. *Le problème de l'accès des particuliers à des juridictions internationales*, Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye, τ. 51 (1935-I), σ. 5-119.
18. *Aperçus sur la coutume juridique internationale*, Revue Générale de Droit International Public, Παρίσι, 1936, σ. 129-196.
19. *La question des représailles armées en temps de paix*, Revue de Droit International et de Législation Comparée, Παρίσι, 1936, σ. 138-164.
20. 'Η πρώτη ιστορική εμφάνις: α' διεθνῶν συμβατικῶν ὅρων παροπλίσεως συνοριακῶν ἐδαφῶν καὶ β' ἀναγνώρισεως δικαιωμάτων εἰς θρησκευτικὰς μειονότητες, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι, 1937, σ. 42-50.
21. Μαθήματα Διεθνoῦς Δημοσίου Δικαίου, βιβλ. Α', 1937, β' ἐκδ., Ἀθῆναι.
22. 'Η αἰγιαλίτις ζώνη, Θέμις, Ν', 1939, σελ. 123-130.
23. 'Η ὑποχρέωσις τοῦ ληξιάρχου καταχωρίσεως εἰς τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία γάμου Ἕλληνοσ πολίτου τελεσθέντος ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἔστω καὶ ἄνευ ἱερολογίας, Τιμητικὸς Τόμος ὑπὲρ Ἀντωνίου Ζηλήμονος, 1939, σ. 327.
24. Ἀπάντησις εἰς ἔρευναν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς διὰ « συνομιλιῶν » (consultation) ἐπιλύσεως τῶν διεθνῶν διαφορῶν, Die Friedens - Warte, 1939, σελ. 35-40.

ΕΡΓΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

1. 'Απ' τὸ συρτάρι μου (1895-1912), ποιητικὴ συλλογή, Ἀθήνα, 1939.
2. 'Η Θυσία τῆς Ἀρτας, Δρᾶμα σὲ δύο πράξεις, Ἀθήνα, Ἰκαρος, 1956.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

3. Ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Στέφανος Μύρτας, μετάφρασις ποιημάτων τοῦ Μπάϋρον « Τὰ τραγούδια του γιὰ τὴν Ἑλλάδα », Ἀθήνα, 1924.
4. Τραγωδίαι τοῦ Σοφοκλῆ, Α' : Οἰδίπους Τύραννος, Ἀθήνα, 1936.
5. Τραγωδίαι τοῦ Σοφοκλῆ, Β' : Ἡλέκτρα, Ἀθήνα, 1936.

ΠΑΡΑΣΗΜΑ

Ταξιάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ Τάγματος τοῦ Σωτῆρος.

Μεγαλόσταυρος τοῦ Ρουμανικοῦ Στέμματος.

Ἀνώτερος Ταξιάρχης τοῦ Στέμματος τῆς Γιουγκοσλαβίας.

Ἀνώτερος Ταξιάρχης τοῦ Ἰταλικοῦ Στέμματος.

Χρυσοῦς Σταυρὸς τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς (Γαλλία).

Χρυσοῦς Σταυρὸς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως (Γαλλία).